תמורות בחקר הטמפלרים ומורשתם בא"י

למי תודה למי ברכה?

- **למרצים** כולם, על רוח ההתנדבות וההסכמה להגיש מפרי מחקרם
- למציגות הפוסטרים במבואה
- לדיקן הפקולטה למדעי הרוח פרופ' גור אלרואי על תמיכתו הכספית והאקדמית
- למכון בוצריוס, ולתכנית ללימודי אירופה וגרמניה, לירון פרי ומכון שומאכר, למוטי פרידמן וחוג עמיתי קק"ל בחיפה, למועצה לשימור אתרי מורשת... כולם תרמו בעין יפה למימון הכנס
- לפרופ' רוני גמזו מנהל מרכז רפואי איכילוב על העמדת מגילת בית הספר בשרונה לתערוכה
- לשי פרקש הבלתי נלאה – במובן החיובי ביותר, על העזרה ועל הפריטים מאוספיו וקשריו
- לתמר טוכלר ולעמרי שלמון מהמועצה לשימור אתרי מורשת בישראל על השת"פ המלא
- **לג'ני כרמל** ולצוות שלה: דליה, לו וקרן- על התערוכה הנהדרת
- לצוות המנהלי של הספרייה רונית, יהודית ודנה
- למוזיאון הכט ולעובדיו
- **לכם, קהל נכבד – על בואכם לכנס**
- ומעל הכל- **לנעמי גרידינגר** – הכל יכולה, בצניעות, בחריצות וברוח נהדרת של שת"פ והומור

תמורות בחקר הטמפלרים ומורשתם בא"י

יוסי בן ארצי
החוג ללימודי ישראל
אוניברסיטת חיפה

מטרות ההרצאה:

- להציג את השינויים שעבר מחקר התופעה של התיישבות הטמפלרים בא"י
- להתייחס לסוגות השונות של הכתיבה על הטמפלרים לאורך הזמן
- לעמוד על חשיבות המחקר לשימור המורשת הטמפלרית ולשיח הציבורי אודותיה

שלב ראשוני

- כבר ביובל ה 30 להקמת בית העם בחיפה, הופיע הספר עב הכרס של:

Friedrich Lange, ***Geschichte des Tempels***, Stuttgart 1899

אשר נינו פטר יושב עימנו כאן, ואחראי על הרבה ממה שתשמעו בהמשך..

- ב 1908 פרסם השוויצרי הנס ברוגר את: ***Die deutschen Siedlungen in Palästina***
- ב 1910 הופיעה הסקירה: G.D. Hardegg, ***Die Deutschen Siedlungen in Palästina***, Canstatt 1910
- ב 1914 התייחס קורט נוורצקי בעבודת הד"ר שלו ובספרו:

Die Jüdische Kolonisation Palästinas, München

להתיישבות הגרמנית כבסיס השוואה לזו היהודית;

- ב 1917 עשה כך גם ארתור רופין בספרו החשוב: ***Syrien als Wirtschaftsgebiet***, Berlin

- בשנים ההן נערכו שתי עבודות דוקטורט שהתייחסו להתיישבות הטמפלרית:

Hans Seibt, *Moderne Kolonisation in Palästina* 1, Jerusalem 1933
וחלקו השני מתייחס להתיישבות היהודית;

- העבודה השניה: Karl Imberger, *Die deutschen Landwirtschaftlichen Kolonien in Palästina*, Oehringen 1938

השלב הראשון התאפיין אפוא בכתיבה שעיקרה בגרמנית, ועניינה היסטורי-כרונולוגי והתיישבותי-חקלאי;
לא צויינו כאן מאמרים בכתבי עת כגון *Kolonial Rundschau* או *ZDPV* בהם נסקרו המושבות, דיווחים רבים בעיתונות העברית והגרמנית, אפילו צרפתית, וגם הופיעו כבר כמה חוברות עם זכרונות כמו זו של האופה מחיפה, מינצנמאי, ב-1929. אז כבר החל ללכת לעולמו הדור השני והיו שחשבו שצריך לכתוב עבור הדורות הבאים...

פריצת הדרך

- ראשית השלב החדש באה ב'הפתעה':
- ספרו של חביב כנען, *הגיס החמישי*, תל אביב 1968, פתח את ההיסטוריוגרפיה החדשה דווקא מהכיוון השלילי, דבר שהיה לו חותם ארוך טווח על יחס הציבור לטמפלרים, כולל בעת ראשית מאבקי השימור;
- אבל, פורץ הדרך למחקר המודרני, השיטתי והאקדמי היה כמובן אלכס כרמל:
- כבר בעבודת המ"א על חיפה התבסס על מקורות טמפלריים;
- עבודת הדוקטורט שלו על הטמפלרים עשתה תיקון היסטורי לכנען, והניחה את הבסיס למחקר של הבאים אחריו בהיבטים ההיסטוריים-מדיניים:
- *התיישבות הגרמנים בארץ ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית, ירושלים 1973*
- ספר שזכה לשלוש מהדורות בעברית וגרמנית, וליחו לא נס עד הרגע הזה:

אלכס כרמל
התישבות
הגרמנים
בארץ־ישראל
בשלהי
התקופה
העות'מאנית

Alex Carmel
Die Siedlungen
der württembergischen
Templer in Palästina
1868–1918

סדרת מחקרים ע"ש אוריאל הד ז"ל
התישבות
הגרמנים
בארץ־ישראל
בשלהי
התקופה
העות'מאנית
אלכס כרמל
החברה המזרחית הישראלית האוניברסיטה העברית

- בהמשך העמיד את ה'וארטה' כמקור לכל דורש בהדפסה ובהארה של: *Palästina Chronik*, שני כרכים שהופיעו בשנים 1978 ו 1983;

- כאן חשוב להזכיר, כי 'שני רעים יצאו לדרך' כתלמידי מחקר של פרופ' טלמון בירושלים. האחד, כרמל ז"ל, השני, בני קדר יבדל"א;
- הוא כאן, ואולי יגיד בהמשך למה דחה את הפרסום של עבודות הסמינריון שלו מ 1965 ל 2005...

'ממשיחיות דתית למשיחיות פוליטית, לתולדותיהם של הטמפלרים הגרמניים', עבודה סמינריונית המוגשת לפרופ' יעקב טלמון, ירושלים, אדר ב' תשכ"ה

ואז באה גם התשובה הטמפלרית, **פאול זאואר**, היסטוריון ווירטמברגי חשוב:

Uns rief das Heilige land, Stuttgart 1985;

והתרגום לאנגלית:

The Holy-Land Called, Melbourne 1991

דור התלמידים והממשיכים- הרחבת תחומי המחקר

-
- המחקר ההיסטורי מדיני התרחב להיבטים גיאוגרפיים-היסטוריים ויישוביים באמצעות דור תלמידיו ועמיתיו של אלכס כרמל:
- חיים גורן ומאמרו החשוב על החלוציות בעמק יזרעאל: אצל כרמל זו הערת שוליים – גורן מביא סיפור גדול: *ראשית התישבות הטמפלרים בארץ ישראל*, בתוך: א' שילר [ע.] ספר זאב וילנאי ב', ירושלים 1987
- יוסי בן ארצי – עליו לא נדבר..
- אייל יעקב אייזלר – הממשיך האופטימאלי של אלכס כרמל בחקר הנוצרים הגרמנים בכלל, בחקר הכנסיה הגרמנית לעדותיה בארץ ישראל: תחילה המ"א על יפו, בהמשך הדוקטורט, ומני אז עשרות מאמרים, ספרים ותערוכות: *המושבה האמריקאית-גרמנית ביפו וייחודה במסגרת פעילות העולם הנוצרי בא"י בשלהי השלטון העות'מאני -1866 1914*, עבודת גמר לתואר שני, חיפה 1993
- ירון פרי – חקר הגרמנים ב'הר התקווה' והקמת מכון שומאכר: *גבעת התקוה : התישבות גרמנית-אמריקאית ביפו, 1850-1858* , חיפה 1995

חקר התקופה האפלה

- **חביב כנען נותר שנים רבות היחידי שהעמיד את התקופה האפילה באור סמי-מחקרי**
- **כרמל נמנע ועצר ב 1914, אבל זאואר כן עסק בספרו בפרק הנאצי בתולדות הקהילה;**
- **תחילה הופיעו מאמרים, כגון של פרנסיס ניקוסיה:**
- **'National-socialism and the demise of the German-Christian communities in Palestine during the nineteenth century', *Canadian Journal of History*, 14, 1979**
- **וספרו של דוד ישראלי: *הרייך הגרמני וארץ ישראל: בעיות ארץ ישראל במדיניות הגרמנית בשנים 1889 – 1945* אוניברסיטת בר אילן, 1974**
- **אבל בו המוקד הוא ברלין ולא ירושלים..**
- **אלה ואחרים יצרו בסיס רחב להבנת הרייך השלישי וארץ ישראל, ואז בא שלב המחקר:**

- ראלף באלקה שיציג בהמשך – התייחס כבר ישירות לטמפלרים כחלק מהתופעה של נאציזם בא"י:
Hakenkreuz im heiligen Land: die NSDAP-Landesgruppe Palaestina Erfurt 2001;
- ועבודה של Wawrzyn Heidemarie שלא ניאותה לבוא לכנס, אבל כתבה את המחקר היסודי והמקיף על סמך מסמכי הקונסוליה בירושלים: *Nazis in the Holy Land 1933-1948*, Marburg 2005;

- וההמשך-הפיצויים והרכוש במו"מ גרמניה ישראל –

יוסי כץ :

'של מי המושבות הגרמניות? חוק נכסי גרמנים ופיצוי הטמפלרים על רכושם בישראל', בתוך: *עיונים בתקומת ישראל*, 17, 2007

וכן:

Suzanne D. Rutland, *'Buying out of the matter: Australia's role in the resolution for Templer property in Israel'*, *The Journal of Israeli History*, 24, 2005

התרחבות שדות המחקר

- בשנות ה-80 ו ה-90 התרחב מחקר הטמפלרים וגלש לדיסציפלינות גובלות:

- בן ארצי – תכנון ובנייה
- איזלר – מקורותת צילומיים, הטמפלרים בכלל פעולת הכנסייה האוונגלית
- נפתלי טלמן ז"ל - חקלאות, בתי ספר וארגון המושבות
- ברודניץ, קרויאנקר, דגן מושלי - אדריכלות ושימור
- רות קרק - רכישת קרקעות ופעילות קונסולארית
- גיל גורדון – חיי יום יום, תיעוש ומיכון, טכנולוגיות בנייה, עבודה וכו'

בן ארצי 1996

קרויאנקר 2008

בין מחקר להנצחת המורשת

- התעוררות השימור בשנות ה 1980 הביאה לצורך לחקור לעומק אתרים, אישים, שיטות בנייה, חיי יום – יום, טכנולוגיות
- הדבר הביא לשפעת מחקרים מקומיים ונושאיים:
- שרונה – זוכה לפרסומים ומחקרים ולתשומת לב בגין המאבק לשימורה, וכמובן כי זה תל אביב ...
- עבודות השימור של שי פרקש וגילוי חיי היומיום, צורת בילוי, ציורי הקיר
- תיקי תיעוד מפוארים שחלק מיוצריהם נמצא פה היום: אמיר פרוינדליך, נילי בר-און, אילת דרך, דורית יונה, גיל גורדון, גיורא סולר ואחרים

גם הטמפלרים ב'עסק' השימור והזכרון

- רוב החומרים המקוריים בארכיון בירושלים ובשטוטגארט 'נעלמו' בנסיבות הזמן
- עבור זאואר – התפתח הארכיון בדגרלוך;
- תחילה: איסוף הזכרונות:
- *Damals in Palaestina, Templer erzaelen vom Leben in ihren Gemeinden*, Stuttgart 1990;
- *Damals in Kaukasus*, Stuttgart 2001

- מחקרי משפחה- החלוץ היתה משפחת ביילהרץ:
- Sauer Paul, *Beilharz Chronik*, Ulm 1975
- שמיד תורגם לאנגלית, ויצא לאור ב Sydney 1988
- והנה ממש ערב הכנס יצא לאור באוסטרליה ספר על משפחת Katz:
- 20 חוברות מיוחדות של הארכיון:

Der besondere
Beitrag
Beilage der
Warte des Tempels

20/2017

Jakob Eisler

Friedrich Lange (1840-1923)
»Unbekannter Fotograf« des Heiligen Landes

Paul Sauer
The Story of the
Beilharz Family

Paul Sauer
Beil
harz
Chro
nik

פעילות רבה נעשית באוסטרליה:
הלמוט גלנק והורסט בלייך

לסיכום:

- חקר הטמפלרים עבר תמורות רבות.
- יש בו:
- התפתחות כרונולוגית ודורית
- התרחבות נושאית
- מימד הזכרון והשימור שבו תופס היום מקום מוביל
- המחקר חשוב במיוחד למול שפע האגדות והמיתוסים

- <u>והשאלה המרתקת כמו תמיד</u>:
- איך 1700 איש ואישה שלא הותירו אפילו שריטה בהיסטוריה ובתיאולוגיה בגרמניה - הפכו למוקד ענין עצום כל כך בישראל?
- התשובה כפולה:
- סוכני המודרניזציה – בכל דבר שתיגע – הם היו שם..
- חותם הנוף במרכזן של 4 ערים והמושבות

אי אפשר להתעלם מזה- ולכן אנו מציינים היום את מלאת 150 שנה לתחילת ההתיישבות בא"י, ונבין הכל, וטוב יותר, במהלך היום;